

18. Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли. - Одесса: Тип. «Техник», 1912. - Т. I. Литовский период. - 595 с.
19. Козлова Р. М. Структура праславянского слова. Праславянское слово в генетическом гнезде. - Гомель: Гомельский гос. ун-тет им. Ф. Скорины, 1997. - 412 с.
20. Костриця М. Ю., Кондратюк Р. Ю. Історико-географічний словник Житомирщини. - Житомир: 2002. - Т. 1. - 128 с.
21. Матеріали експедиції.
22. Никонов В. А. Словарь русских фамилий / Сост. Е.Л. Крушельницкий. - М.: Школа-Пресс, 1993.-221 с.
23. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. - К.: Наукова думка, 1984.
24. Опись актовой книги Киевского центрального архива. - К.,1869. -№ 8. - 67 с.
25. Первая перепись козаков-переселенцев на Кубань в конце XVIII века: Исторические документы. - Краснодар: Диапазон-В, 2006. - 520 с.
26. Пура Я.О. Сучасні прізвиська Ровенщини. - Ровно, 1990. - Ч. V. - 201 с.
27. Руська (Волинська) метрика: Регистри документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569-1673 / Передм. П. К. Грімстед. Упоряд. Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вишлобоков та ін. - К.: Держ. комітет архівів України, 2002. - 984 с.
28. Самойлова Л. Я вдивляюсь в обличчя, яких вже нема // Зоря Полтавщини 17.06.2008.
29. Селянський рух на Україні 1569-1647 рр.: 36. документів і матеріалів / Упоряд. Г.В. Боряк та ін. - К.: Наукова думка, 1993. - 535 с.
30. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собрал Л. И. Похилевич. - Біла Церква: Видавець О. Пшонківський, 2005. - 639 с.
31. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Сороколетова. -Л.: Наука, 1977.-Вып.12.-368 с.
32. Словарь русского языка XI-XVII вв. - М.: Наука, 1981. - Вып. 8. - 351 с.
33. Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. - К : 1907-1909.- Т. I-IV.
34. Словник гідронімів України / Ред. колегія: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. - К.: Наукова думка, 1979. - 780 с.
35. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / Ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. - К.: Наукова думка, 1977. - Т. I—II.
36. Слоунік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча / Рэд. Ю.Ф. Мацкевіч. - Мінск: 1980-1986. - Т. 1-5.

37. Списки жертв политического террора в СССР // Электронный ресурс: lists.memo.ru/d36/F376.
38. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. - СПб.: ОРЯС императ. Академии Наук, 1903. - Т. III. - 272 с.
39. Суперанская А. В. Словарь народных форм русских имен. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. - 367 с.
40. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. - Почаев: 1888. - Т. 1. - 431 с.
41. Трійняк І.І. Словник українських імен / Відп. ред. І. М. Железняк. - К.: Довіра, 2005. - 508 с.
42. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. - К.: Укрполітвидав, 1947. - 1064 с.
43. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року / Упорядн.: П. М. Гринюк, А. Я. Сидорін. - К.: Гол. ред. УРЕ, 1987. - 504 с.
44. Яшкін І. Я. Слоунік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў: Тапаграфія. Гідралогія. - Мінск: Беларуская навука, 2005. - 807 с.
45. Archiwum ~~książat~~ Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. - We Lwowie: 1887-1890.-Т.І-IV.
46. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. - Warszawa: 1883. - Т. IV. - 963 s.
47. Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / Wydał K. Rymut. - Kraków: 1992-1994. -Т. 1-X.
48. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. - Wiesbaden: 1962-1980.-Bd 1-X.
49. Źródła dziejowe. - Warszawa: 1877, 1894, 1897. - Т. V, XXI-XXII.

В. В. Лучик (Київ)

ПРО ПРИРОДУ ВЛАСНИХ НАЗВ З ДІЄСЛІВНИМИ ОСНОВАМИ

Дієслова активно використовуються у формуванні пропріальної лексики української та інших мов. Більша частина з них входить до структури власних назв унаслідок онімізації відповідних апелятивів. Інша частина онімів твориться безпосередньо від дієслівних основ двома способами: суфіксацією та юстапозицією, які мають давні витоки в апелятивній і пропріальній лексиці різних мов.

Ключові слова: власні назви, оніми, етимологія, онімізація, дієслово, імператив, суфікс, юстапозиція.

Глаголы активно используются в формировании проприальной лексики украинского и других языков. Большая часть их входит в структуру собственных имён в результате онимизации соответствующих апеллятивов. Другая часть онимов образуется непосредственно от глагольных основ двумя способами: суффиксацией и юстапозицией, которые имеют давние истоки в апеллятивной и проприальной лексике разных языков.

Ключевые слова: собственные имена, онимы, этимология, онимизация, глагол, императив, суффикс, юстапозиция.

Verbs are actively used in the formation of proper names in Ukrainian and other languages. The majority of them is a part of the structure of proper names as a result of onimization of the appropriate appellatives. Another part of onyms is formed directly from the verbal stems in two ways: by suffixation and juxtaposition. Both have bygone sources in appellative and proper names of various languages of the world.

Keywords: proper names, onyms, etymology, onimization, verb, imperative, suffix, juxtaposition.

Власні назви (оніми) становлять невизначену кількість одиниць у лексичному складі будь-якої мови, бо вони виконують не узагальнювальну функцію, пов'язану з номінацією класів однорідних предметів, а диференційно-індивідуалізуючу, виділяючи окремі об'єкти з класу однорідних. Незалежно від структури онімів і характеру позначуваних ними денотатів вони завжди виконують номінативну функцію, хоч твірними можуть бути слова різних частин мови. Зокрема, поширеними в структурі власних назв є дієслова, які, на відміну від імен, фактично не можуть функціонувати як оніми без відповідних морфологічних засобів деривації, бо виконують у мові предикативну функцію, пов'язану з протіканням дії або стану в часі. Поодинокі приклади їхньої онімізації можливі хіба що в системі прізвиськ, де оніми на зразок **Чуєш*, **Мовчи* можуть виникнути за словом-паразитом або дієсловом-характеристикою носія: пор. прізвище прізвиськового походження *Неруш*, що функціонує в Запорізькій Приазовщині [16, 75].

Кількість дієслівних основ, які виділяються в структурі власних назв, мало чим поступається тій, що використовується в системі загальних назв. Однак їх розподіл між онімними класами неоднаковий. Оніми з основами дієслів поширені найбільшою мірою в антропонімії, крім канонічних особових імен та імен по батькові, зоонімії, гідронімії, тому що вони називають об'єкти (людей, тварин, річки, струмки тощо), які водночас є суб'єктами дії або стану як процесу,

що відбивається у внутрішній формі їхніх назв: пор. відомі прізвища *Мовчан*, *Скок*, *Хрипун*; клички тварин *Пустун*, *Задіра*, *Недотрога*, *Жданка*, *Найда*, *Буяні*; назви протічних вод *Вонячка*, *Пуркало*, *Дзвиняч*, *Нервач*, *Топільниця* [15, 121, 162, 170, 386, 569]. Більша частина таких назв виникла унаслідок онімізації відповідних апеллятивів або морфолого-синтаксичним способом з наступною онімізацією ад'єктивних форм: пор. етимологічно прозорі відапелативні назви річок *Вир*, *Вирва*, *Прірва*, *Текуча*, балок *Западна* та ін. [15, 103, 447, 556, 205-206], відомих міст *Гуля йполе*, *Звенигород*, *Конотоп*, прізвища *Бігун*, *Копач*, *Кричун*, *Смішко*, *Ткач* тощо [20, 64, 282, 306, 524, 553]. Менша частина онімів утворилася безпосередньо від дієслівних основ або інших слів з такими основами за допомогою афіксів: потік *Гутіло* від *гутіти* «шуміти, шипіти» [5, 120], річки *Нетічка* [15, 387], які мають етимологічно прозорі основи, прізвища *Пересоля* 'к (від іменника *пересі* або дієслова *пересолити*), *Тинькалю* 'к від *Тенькало* з основою дієслова *тенькати* «дзвонити» [20, 438, 551]. Проблема етимологізації таких онімів полягає в з'ясуванні способу деривації (семантичного, морфолого-синтаксичного чи морфологічного), визначенні безпосередньої мотиваційної ознаки, вираженої твірним словом, і засобів словотворення (для похідних морфологічного способу).

Складнішим є питання про природу тих власних назв, які мають у своїй структурі форму імператива або тотожну їй суфіксальну основу: пор. р. і с. *Нерубайка*, б. *Недай-вода*, р. і с. *Наливайка* [7, 116], антропоніми *Вернидуб*, *Підкуймуха* тощо. Українські дослідники таких онімів обмежувалися переважно загальною характеристикою мотиваційних ознак, образної семантики та структури їхніх основ [напр., 11; 18] або розглядали їх побіжно у зв'язку з розв'язанням інших завдань [1, 137; 4, 30], а системно природу цього явища в апеллятивній та проприальній лексиці не вивчали (найґрунтовніше цю проблему досліджував М.Л. Худаш). Досягнення зазначеної мети потребує монографічного вивчення таких одиниць, які є досить чисельними в українській, більшості слов'янських та індоєвропейських мов, тому в пропонованій статті будуть лише окреслені витоки словотвірних типів з дієслівною основою, насамперед у формі імператива або з тотожною їй суфіксальною основою дієслова на матеріалі власних назв (переважно антропонімів і гідронімів).

З формами імператива зовнішньо збігаються похідні на *-ай*, які становлять невелику кількість онімів в українській та інших слов'янських мовах, бо зазначений суфікс належить до архаїчних засобів творення загальних і власних назв переважно агентивного типу. Їхній збіг з основами імператива на *-ай* є формальним, хоч взаємні впливи на функціонування відповідних типів основ могли відбуватися. Суфікс *-ай* сформувався ще в праслов'янській мові, очевидно, внаслідок перерозкладу іменної або дієслівної а-основи та суф. **-jb*, що

функціонував у посесивному або суб'єктному (агентивному) значенні: пор. рос. *голодай, коротай*, укр. *носай* «довгоноса людина», ст.-пол. *pogaj* «довгонога людина», *labaj* «великий собака», словен. *čuvaj* «сторож, охоронець», загальнослов'янське *коровай* (< **korvajb*), а також лит. *vasarōjis* «яровий хліб» (< *vasara* «літо»), лтш. *eglājs* «сосняк» (< *egle* «сосна») [21 11, 114-115] (остаточної думки щодо походження суф. *-aj* у мовознавстві поки що не сформовано). Таку природу й функції форматна *-aj* підтверджують оніми, у структурі яких суфікси мають аналогічне дериваційне значення і сформувалися внаслідок приєднання до *-уь інших тематичних голосних: пор. давньоруські антропоніми *Захворај, Строй, Балуй, Дорожай* [3, 66-67], відомі сучасні прізвища *Слухай, Палій*, ім'я літературного героя (хлопчика) зі шкільних підручників *Помагај* та ін. Приєднуючись до дієслівних основ, агентивні суфікси *-aj, -uj, -oj* формують назви, які є омонімічними до відповідних імперативів, а відіменні структури такої омонімії не утворюють. Пор. найпоширеніші в українській онімії похідні такого типу із суф. *-aj*: гідроніми *Довгај, Коврај* та ін. [17, 190-192], антропоніми *Поривај, Нагај, Чугај, Шугај, Пожидај, Бородај, Положай, Патлај, Воронај, Каратај, Грицај* та ін. [6, 152], частина з яких виникла за посередництвом відповідних апелятивів.

З-поміж власних назв на *-aj* з дієслівними основами трапляються і такі, які мають у своїй структурі префікс *He-*, що характеризує об'єкт номінації за дією, яку він не виконує або яку не варто виконувати щодо нього: пор. ліс *Нерубай* [7, 116], прізвище *Несукај* [6, 152].

До відносно поширених у топонімії та, особливо, в антропонімії належать колишні юкстапозити, що виникли на основі словосполучень злиттям форми наказового способу, дієслова та іменника в називному відмінку, який позначає об'єкт вираженої імперативом дії: рр. *Вирвихвіст* (4) у бас. Середнього Дніпра [15, 103], відомі прізвища *Деріземля, Тягнибок* та ін. Такі конструкції нині кваліфікуються як композити [18], хоч за своєю природою вони є юкстапозитними утвореннями з давніми витоками, про що свідчать відповідні рефлексі або новотвори в апелятивній та пропріальній лексиці слов'янських, індоєвропейських і деяких інших мов: пор. д.-рус. *Дажьбогъ*, укр. *Котигорошко, вернигора, пройдисвіт, шибайголова* та ін., рос. *вертихвостка, вертишейка* (з пізнішим приєднанням *-ка*), пол. *grzejskarb, kręczywqs, dłubizab*, чес. *pudivitr, tlučhuba, vrtipata* та ін., серб. *глади-брк, крадикоза* та ін., продуктивні відповідні утворення в народній болгарській мові, деяких індоєвропейських мовах, у яких аналогічні конструкції досліджували К.Бругман, В.Вондрак, В.Ертль, К.Новак та ін. [1, 136-137]. Природно, що в різних мовах такі похідні розвивалися за притаманними їхнім системам законами й тенденціями (у сербській мові, наприклад, спостерігається тенденція деформації основи імператива в структурі від-

повідних юкстапозитів), що дало дослідникові імператива в слов'янських мовах Л.А.Булаховському зробити закономірний висновок щодо розгляданих нами утворень: «Тип, очевидно, дуже давній і пізніше зазнавав у різних мовах багатьох формальних впливів, в основі яких, усе ж, незалежно від набутої форми з більшою або меншою силою давав про себе знати зв'язок з первинним імперативним значенням початкової частини слова» [1, 137]. Формальним підтвердженням архаїчності власних і загальних назв цього типу є збереження другим компонентом (колишнім додатком) юкстапозита форми називного-знахідного відмінка, що була характерна для таких словосполучень праслов'янської мови, а у сучасних слов'янських мовах через омонімію з відповідною формою назв предмета думки (суб'єкта) друга частина таких конструкцій подекуди втрачає іначення об'єкта.

Природа імператива в індоєвропейських мовах така, що він стосується істот, до яких можна звернутися й висловити певне спонукання чи побажання як заклик до відповідної дії або реалізації бажаного стану. Саме тому дохристиянський іменник у давніх слов'янських мовах містив значну частину композитів (первинних юкстапозитів) побажального характеру, що сформувалися переважно в праслов'янській мові. У численних язичницьких антропонімах на зразок **Borislavb* (від імператива **Bozi* та апелятива **slava*, букв. «борися славним, зі славою»), **Sianislavb* (від **stani* і **slava*, букв. «стань славним, славою»), **Budimirb* (< **budi* і **miǵь*, букв. «буди світ» або «буди славним», де псл. **miǵь* може бути рефлексом і.-є. **meǵo-* «славний, великий» [21, 3,76]) відбилася саме ця функціональна властивість імператива, яка цілком задовольняла потреби язичницького культу бачити новонародженого в майбутньому здоровим, сильним, успішним тощо. Вираженню такої семантики первісних антропонімів розгляданого типу сприяла перехідність дієслів, які у формі імператива взаємодіяли з назвою об'єкта дії або стану. У комунікативному плані ще на доонімному або доапелятивному рівні вони становили інкорпорований комплекс замкнутого типу, в якому, за словами І.І.Мещанінова, поєднання слів «не дає нового лексичного утворення, а зберігає значення синтаксичного сполучення слів, що групується навколо стрижневого слова, з яким вони пов'язані як виразники його атрибутивних ознак». І далі уточнення: «Інкорпорований комплекс становить собою сполучення компонентів, які своєю лексико-семантичною відокремленістю аналогічні словам» [9, 34]. Завдяки цьому злиті в одне складне слово компоненти колишнього словосполучення типу VNacc формують номінативне значення, на що, зокрема, вказував В.М.Русанівський: «Структурною основою активної конструкції є дієслівно-іменне словосполучення номінативного типу VNacc» [12, 12].

Ще однією особливістю юкстапозитів з основою імператива є те, що вони, крім номінативної, нерідко виражають ще й експресивну функцію: «Відповід-

ні слова загалом частіше мають афективно-емоційне забарвлення - жарту, на- смішки, зневаги, лайки, що, звичайно, і закономірно за природою їхньої першої частини» [1, 136]: пор. антропоніми відпрізвиськового походження: *Скуйбіда* [16, 82], *Майборода* [6, 188], *Держикрай*, *Дершоза*, *Печикурь*, *Тягнишкура* [19, 19, 65, 82, 29], згадуване *Підкуймуха*, літературне *Держиморда* та ін. (знижено- го емоційного забарвлення не могли виражати так звані «князівські» або хрис- тиянські імена на зразок *Ростиславь*, *Молібогь* [19, 20, 146]). Афективно-емо- ційне забарвлення складних антропонімів з початковим компонентом у формі імператива - це одна з основних причин стрімкого розвитку прізвиськових назв відповідного типу в козацькому середовищі XVI-XVIII ст., куди збиралися з різних українських земель втікачі від феодальної неволи та кріпосного права, спонтанно отримуючи на січі нові найменування за примітною ознакою. Зокре- ма, у зразках алфавітного покажчика до «Реєстрів всього Війська Запорізького» 1649 р., що охоплюють лише фрагменти початку прізвиськових назв наЛн-, *Ба- і Ва-*, з якими імперативних основ дуже мало в українській мові, зафіксовано кілька юкстапозитів експресивного характеру: *Валигора*, *Валигорода*, *Варивода* [10, 146-147] (стихію народної творчості у надаванні прізвиськових назв ново- спеченим козакам талановито описав у «Гайдамаках» Т.Шевченко на прикладі байстрюка Яреми, якому «методом проби» присвоювали спочатку прізвисько *Голий*, потім *Біда* і нарешті *Галайда*, що має в основі апелятив *галайда* «бродя- га, бездомний» [14, 267], а з лінгвістичного погляду цю сцену схарактеризував В.М.Русанівський [13, 81]).

Наявність у системі власних назв відапелятивних і віддієслівних утворень імперативного типу, а також суфіксальних похідних, що формально збігаються з ними, ускладнює з'ясування природи деяких розглянутих онімів, які можуть трактуватися подвійно. Ідеться про назви на зразок згадуваних *Гуляйполе*, *Не- дай-вода*, *Нерубай Ліс*, які мають структури відповідно у формі словосполу- чення, юкстапозита і складної назви, що тяжіє до композита. У кожній з них є компонент, що називав об'єкт дії (за аналогією до утворень типу *Вернигора*, *Вирвихвіст*), але є і фіналь -ай, яка може бути апелятивним (на рівні твірної географічного терміна в *Гуляйполе*) або онімним суфіксом з атрибутивним значенням, про що свідчать форми суміжних топонімів: пор. ліс *Нерубай*, р. *Нерубайка*, ур. *Нерубай Ліс* [7, 116]. Звісно, назвою віддієслівного походження з-поміж останніх є лише дрімонім, про що свідчить його структура і семантика основи, яка стосується лісу, дерев, а інші оніми утворилися від нього суфік- сальним (*Нерубайка*) або семантичним (*Нерубай Ліс*) способом, але у зв'язку з ускладненням структури цих дериватів з'являється асоціативний зв'язок з по- хідними імперативного типу.

Вивчення розглянутих одиниць є перспективним і з погляду на міжмовні та міжкультурні зв'язки й взаємовпливи. Так, українська мова дуже тісно вза-

< модіяля протягом століть з турецькою, татарською, іншими тюркськими мо- вами насамперед у козацьку добу, коли жорстокі війни та протистояння між слов'янськими й тюркськими етносами інколи змінювалися певним потеплінням стосунків і навіть тимчасовими військово-політичними союзами. Саме в цей час, на нашу думку, запорожці насамперед через топонімічні номінації пе- рейняли від мусульман-кочівників усвідомлення сакральності числа «5» (його і юрська назва *bex/be\$*), яке відбулося в переважно степових ойконімах типу *Пятихатки*, де основа числівника *п'ять* має образне значення: пор. у давніх і юрків рел. п'ять світів, п'ять класів, п'ять елементів буття: золото, дерево, вода, земля, вогонь; рел. п'ять видів членів тіла, створені богом [2, 96-97], то- поніми *Бешка*, *Беибайрак* та ін. [8, 31-32]. Немає сумніву, що подібні впли- ви мали місце й у зворотньому напрямку. Зокрема, є підстави припускати, що ренесанс індоевропейського за походженням словотвірного типу імперативних юкстапозитів у козацькій антропонімії, що набув значення культурного явища, вплинув на появу одиниць відповідної структури в тюркській пропріальній та апелятивній лексиці, для якої вони історично були нехарактерними (на цю об- ставину автор статті звернув увагу у зв'язку з презентацією українського пере- кладу книги «Тюрки в доісторії» (2008) Олжаса Сулейменова, який схильний уважати нечисельні складні назви з основами імперативу тюркським явищем). Але остаточний висновок щодо глибшого й ширшого походження таких утво- рень в індоевропейських та інших мовах можна буде зробити лише після спе- ціального порівняльно-історичного та історико-типологічного дослідження цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. Императив в славянских языках как индуцирующая категория*// Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. - 1968. - Т. XXVII, вып. 2. - С. 134-139.
2. Древнетюркский словарь. - Л.: Наука, 1969. - 679 с.
3. Железняк И. М. Очерк сербохорватского антропонимического слово- образования: Суффиксальная система сербохорватской антропонимии XII - XV вв. - К.: Наук, думка, 1969. - 130 с.
4. Железняк И. М. Рось і етнолінгвістичні процеси Середньонадніпрянсько- го Правобережжя. - К.: Наук, думка, 1987. - 204 с.
5. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. - К.: Наук, думка, 1973. - 238 с.
6. Кравченко Л. О. Прізвиська Лубенщини. - К.: Факт, 2004. - 197 с.
7. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріч- чя. - Кіровоград, 1996.-235 с.

8. Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя. - Кіровоград, 1999. - 104 с.

9. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. - Л.: Наука, 1978. - 387 с.

10. Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. («Реєстри всього Війська Запорізького» 1649 р. і мовно-територіальні контакти). - К.: Наук, думка. - 150 с.

11. Поповський А. М. Південноукраїнські прізвища із спонукальними формами дієслів// Соціолінгвістичні аспекти мовної дійсності в Північному Причорномор'ї: Тези доп. і повід, респ. наук. конф. - Запоріжжя, 1992. - С. 49-51.

12. Русанівський В. М. Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах: Доповіді радянської делегації на VI Міжнародному з'їзді славистів (Прага, серпень 1968 р.). - К.: Наук, думка, 1968. - 37 с.

13. Русанівський В. М. У слові - вічність. - К.: Наук, думка, 2002. - 240 с.

14. Словарь української мови: в 4-х т./ За ред. Б.Грінченка [Репринтне видання]. - К.: Лексикон, 1996. - Т. 1. - 494 с.

15. Словник гідронімів України. - К.: Наук, думка, 1979. - 780 с.

16. Стехна П. М. Сучасні прізвища Запорізької Приазовщини: Словник// Ономастика і апелятиви. - Вип. 33. - Дніпропетровськ, 2009. - 90 с.

17. Трубацев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этимологическая интерпретация. - М.: Наука, 1968. - 289 с.

18. Худаш М. Л. До питання класифікації українських прізвищевих назв XIV-XVIII ст.// З історії Української лексикології. - К.: Наук, думка, 1980. - С. 96-160; Худаш М. Л. Із спостережень над українськими козацькими особовими назвами-композиціями середини XVII ст.// Ономастика. Питання мовознавства. - К.: Наук, думка, 1966. - С. 136-145; Худаш М. Л. Складні українські особові назви середини XVII ст.: (На матеріалі реєстру запоріж. Війська Б. Хмельницького, склад, після Зборівського договору 1669 р.)// Питання історії української мови. - К.: Наук, думка, 1970. - С. 158-175.

19. Худаш М. Л., Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). - К.: Наук, думка, 1991.-267 с.

20. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. - Львів: Світ, 2005. - 702 с.

21. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд/ Под ред. О.Н. Трубачева. - М.: Наука, 1976. - Выш. 3. - 199 с; 1984. - Выш. 11. - 220 с.

В. П. Пономаренко, М. В. Пономаренко (Київ)

З ІСТОРІЇ УКР. ТОВАРИШ, АБО ДО ПРОБЛЕМИ ДАВНІХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Статтю присвячено проблемі походження, історії і функціонування слів із таненням 'товариш' у слов'янських мовах.

Ключові слова: походження, запозичення, тюркські мови, значення, похідні.

Стаття посвячена проблеме происхождения, истории и функционирования слов со значением 'товариш' в славянских языках.

Ключевые слова: происхождение, заимствование, тюркские языки, значение, производные.

The article is devoted to the problem of the origin, history and functioning of words with the meaning 'comrade' in Slavic languages.

Ключові слова: *о походженні, запозиченні, тюркські мови, значення, похідні.*

Назване в заголовку слово не сприймається абсолютною більшістю носіїв української мови як чужорідне. І в цьому, зрештою, немає нічого дивного. Про його іншомовне (східне, а точніше тюркське) походження відомо переважно мовознавцям, зокрема етимологам. Утім, історію цього слова, як і багатьох інших, не можна вважати достатньою мірою прозорою, а походження - з'ясованим остаточно. Це стосується і його основної, або ж найвідомішої, етимологічної інтерпретації - тюркської.

Вихідною вважатимемо концепцію М. Фасмера, котрий, відкидаючи можливість слов'янських витоків, тлумачив рос. *товариш* як похідне від рос. *товар* (цей факт слід уважати загальновизнаним), давнього запозичення тюркського походження [12 IV, 68]. Першими у переліку відповідних етимонів у статті про *товар* [12 IV, 67] наводяться уйг. *tauag* 'майно; худоба' (відоме з XI ст.), а також тур. *tauag* й аналогічне чагатське (тобто староузбецьке - прим, авт.) слово із значеннями 'майно, статок; товар; худоба'. Варто згадати з цього приводу, що до основних видів діяльності уйгурів (одного з історично найдавніших тюркських етносів) традиційно належали саме торгівля і тваринництво. (Не отримала підтримки подібна експлікація, в основі якої - інший тюркський етимон, а саме чув. *tavar* 'сіль', входження якого датується «епохою домонгольських русько-булгарських зв'язків» [12 IV, 68], тобто йдеться про період, що тривав до середини XIII ст.). Близькі за формою і значенням слова існують і в інших тюркських (балкарській, кримськотатарській, туркменській), а також монгольських (мон-